

ЕКОНОМІКА ЗАРУБІЖЖЯ

УДК 338.12

Ю.В. Коротаєва

старший викладач
Класичний приватний університет

АНАЛІЗ ПРОБЛЕМ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ КРАЇН СНД

У статті проаналізовано системні реформи, які були проведені в країнах СНД, це дає змогу визначити їх основні складові: лібералізація цін; організація приватизаційного процесу; створення нових банківської, податкової, бюджетної систем; реформування грошово-кредитної сфери; реформування валютної сфери; формування ринкового механізму регулювання зовнішньої торгівлі.

Ключові слова: лібералізація цін, інновація, конкурентоспроможність, ринковий механізм, зовнішня торгівля.

I. Вступ

Загальна риса всіх держав, що утворилися після розпаду СРСР, – масштабний спад виробництва. Так, падіння виробленого ВВП в середньому по СНД за 1991–1995 рр. досягло майже 50%. За підсумками 1995 р. масштаби виробництва не перевищували рівня початку 1970-х рр., і воно забезпечувало потреби населення і господарства на рівні, близькому до критичного. У 2009–2011 рр. у всіх без винятку республіках СНД спостерігалось стійке ослаблення інвестиційної активності; скорочення інвестицій в основні фонди в середньому по Співдружності в цей період становило близько 65%. Все це, зрозуміло, обмежило реальні можливості поживлення економік країн СНД.

Кризові явища в економіках країн СНД були спричинені значною мірою порушенням господарських зв'язків між колишніми республіками СРСР. Розрахунки показують, що загальний економічний спад в країнах СНД приблизно на третину зумовлений розривом цих зв'язків. Проте, багато в чому завдяки зазначеним вище факторам, у 1995 р. вдалося зупинити абсолютний спад обсягів торгівлі Росії з республіками СНД, вартісний обсяг цієї торгівлі став збільшуватись. Ця тенденція зміцнилася в 1996 р., що характерно і для більшості інших країн Співдружності. Наприклад, взаємний товарообіг порівняно з 1995 р. збільшився більше ніж на 25%. Зросла економічна взаємозалежність країн – учасниць Співдружності. Так, за підсумками 1996 року республіки СНД забезпечували понад 50% імпортних потреб Російської Федерації в зерні, соняшниковій олії, білому цукрі, напоях, бавовні, чорних металах, турбах.

II. Постановка завдання:

- проаналізувати системні реформи, які були проведені в країнах СНД;
- визначити основні складові системних реформ.

III. Результати

У 1996 р. почався новий етап і в удосконаленні співробітництва республік СНД. За формою та строками він збігся з другим етапом у становленні Митного союзу, що розглядається країнами – учасниками СНД як застосування нових, “просунутих” форм інтеграції.

У березні 1996 р. до Митного союзу Росії, Білорусії і Казахстану приєдналася Киргизія, а з січня 1999 р. в ньому як повноправний член бере участь Таджикистан. Країни-учасниці “Митного союзу п'яти” підписали спеціальну Угоду про поглиблення інтеграції в економічній і гуманітарній сферах. Згідно з цією угодою створились додаткові координаційні організаційні структури на п'ятисторонній основі, вирішувались питання про розширення торгово-економічних зв'язків на основі послідовної лібералізації обміну факторами виробництва. Восени 2000 р. на базі Митного союзу утворено Євразійське економічне співтовариство.

Одночасно в квітні 1996 р. Росія і Білорусь вийшли на ще вищий ступінь інтеграційного співробітництва – Спільнота двох держав. Угодою про Співтовариство передбачався максимальний ступінь взаємодії економік двох країн у рамках СНД і Митного союзу, були створені двосторонні виконавчі та представницько-консультаційні органи [10].

Водночас у рамках СНД набула розвитку ще одна економічна група, що ставить за мету “активізацію всебічної взаємної співпраці” не на шкоду відносинам з іншими членами СНД. Про створення такого об'єднання оголосили Казахстан, Киргизія й Узбекистан,

які проголосили в лютому 1994 р. початок діяльності Центральноазіатського союзу, з 1998 р. перетвореного в Центральноазіатське економічне співтовариство.

Зміцнення взаємодії між партнерами по СНД на різних рівнях економічної діяльності, деяке пожвавлення взаємної співпраці, що намітилося в період 1994–1996 рр., сприяли певній стабілізації загальноекономічного становища держав Співдружності. Так, у 1997 р. в більшості країн СНД вдалося призупинити дію кризових явищ: намітилася тенденція до скорочення обсягів ВВП, обсяг промислового виробництва в цілому по Співдружності зріс на 3% порівняно з 1996 р. [8].

Проте надалі позитивний потенціал нарошування інтеграційного співробітництва в рамках СНД багато в чому виявився вичерпаним. Це стосується навіть такої найбільш розвинутої його форми, як Митний союз. Справа в тому, що одночасно із закладанням правової бази його функціонування не було вирішено питання: визначення умов використання спільної валюти – російського (колишнього радянського) рубля або якої-небудь нової, колективної валюти як універсального платіжного засобу; уніфікованого переходу до світових цін у взаємній торгівлі; погашення або реструктуризації взаємної заборгованості; спільної митної охорони зовнішніх кордонів. Довго не вирішувались базові питання, що роблять взаємну торгівлю країн-членів Митного союзу (сьогодні – ЄвразЕС) по-справжньому вільною. Так, лише на засіданні Міждержавної ради Митного союзу 26 жовтня 1999 р. у Москві сторони зобов'язалися нарешті погоджувати базові параметри зовнішньоторговельної і митної політики, без чого, як відомо, будь-який митний союз перетворюється на декларативне утворення. Прийнято також рішення про стягування ПДВ за місцем призначення товару, що дасть змогу, нарешті, уникати подвійного оподаткування при проведенні взаємних торгових операцій.

Протягом 1999 р. членом СОТ стала Грузія, а також до “Митного союзу п'яти” входить Киргизія. З точки зору як Росії, так і інших партнерів по СНД, цей факт означає появу ще більшої роз'єднаності в торговельно-економічній політиці всередині Співдружності, фактичне впровадження новими членами СОТ різних митних режимів відносно країн, проголошених їх пріоритетними партнерами, і до решти світу – на користь останнього.

Без обов'язкового виконання перерахованих вище умов функціонування інтеграційного об'єднання на стадії митного союзу просто неможливо. Нарешті, що дуже важливо, продовжує діяти як принципова позиція відмова більшості країн-членів як ЄвразЕС, так і всього СНД від створення на добровільній основі будь-яких органів з наднаціональними координаційними функціями,

що, у свою чергу, унеможливорює координацію внутрішньої економічної політики республік Співдружності і подальшу інтеграцію.

У результаті російської серпневої кризи за підсумками 1998 р. питома вага держав СНД у загальному обсязі російського товарообігу знизилась до 22,3%, досягши, таким чином, мінімальних значень за останні шість років. Крім того, протягом 1999 р. російський експорт у країни Співдружності зменшився на 19%, а російський імпорт з цих країн – на 25%.

До цього часу, як констатували учасники засідання Ради голів держав СНД, що відбулося в січні і червні 2000 р., не діє зона вільної торгівлі країн Співдружності [7].

До середини 2001 р. тільки вісім з дванадцяти держав-членів СНД (Вірменія, Білорусія, Казахстан, Киргизія, Молдова, Таджикистан, Узбекистан та Україна) ратифікували “Договір про створення зони вільної торгівлі країн Співдружності”, підписаний ще в квітні 1994 р. Водночас Азербайджан, Грузія та Росія до цього часу не розпочали ратифікацію.

Відсутність реального прогресу в діяльності зони вільної торгівлі пояснюється, зокрема, тим, що до цього часу не відпрацьовані економічні механізми взаємної компенсації втрат сторін від скасування податків і зборів на продукцію, що поставляється. До сьогодні досягнута домовленість про можливість так званих “вилучень” з режиму вільної торгівлі, тобто виділення особливої групи товарів і послуг, на які за погодженням сторін протягом певного періоду не поширюються умови вільної торгівлі [6].

Водночас можна констатувати, що без реалізації повною мірою Угоди про зону вільної торгівлі неможливо і практичне здійснення положень, що лежать в основі проголошеного ЄвразЕС.

Незважаючи на певні позитивні моменти, у цілому виділено такі причини триваючого зниження взаємного товарообороту країн СНД:

- значне поширення і небажання відмовлятися від бартерних форм взаєморозрахунків у торгівлі, що досягають, за деякими оцінками, від 70 до 80%;
- рецидиви витратного підходу до торгівлі, пов'язані із застосуванням у розрахунках внутрішніх цін, що істотно відрізняються від міжнародних;
- відсутність зростання (а в багатьох державах і продовження скорочення) платоспроможного попиту більшості населення;
- залишаються правила подвійного оподаткування та численні митні збори при експорті продукції на ринки країн Співдружності;
- відсутність необхідної інформації про стан ринків країн – учасниць СНД;
- вкрай незначне використання національних валют в обслуговуванні взаємного товарообігу;
- зростання зовнішньої заборгованості країн – учасниць Співдружності, що спо-

- нукає до орієнтації на економічні відносини з державами, що можуть виступити джерелами отримання вільно конвертованої валюти;
- прагнення до одностороннього вступу в члени СОТ у надії одержати більш вигідні умови просування власних товарів на ринки третіх країн;
 - сировинний характер російського експорту у республіки СНД (частка енергоресурсів у вартості російського експорту в країни Співдружності становить близько 53%, а частка машин, обладнання та транспортних засобів – 18%);
 - нагромадження зовнішнього боргу партнерів Російської Федерації по СНД (на початок 2000 р. тільки заборгованість за постачання енергоносіїв з РФ, включаючи електроенергію, перевищила 2,5 млрд дол. США);
 - відсутність дієздатних виконавчих органів СНД, без котрих неможливе ефективне управління міждержавним економічним зближенням.

Серед перелічених проблем, з якими стикаються країни СНД, у першу чергу необхідно звернути увагу на світову економічну кризу, її наслідки та політичні дії для їх нейтралізації. Співдружність незалежних держав є одним із регіональних об'єднань, які найбільше постраждали від світової економічної кризи, хоча мали необхідний потенціал для зростання. Це свідчить про те, що фінансово-економічні служби до кризи не підготувались та не зробили висновків з 1992–1993 рр. та з кризи 1997–1998 рр. Тому загальне падіння ВВП по державам Співдружності за 2009 р. становило 7%, у тому числі по Україні – 15,1%, хоча вона не була епіцентром фінансово-економічної кризи [5].

Виділяється група держав, у яких протягом наступних років економіка продемонструвала динамічне зростання, і поряд з ними – група країн з протилежними тенденціями. Особливо відчутно це відобразилось через показники інвестування в основний капітал та зростання цін виробників промислових товарів (див. табл.).

Таблиця

Основні соціально-економічні показники країн СНД у січні–листопаді 2012 р., % [5]

Країна	ВВП (у постійних цінах)	Промислова продукція	Інвестиції в основний капітал	Перевезення вантажів	Роздрібний товарообіг	Індекси цін виробників промислових товарів	Індекси споживчих цін
Азербайджан	102,2	103	114,8	103,9	108,6	134,4	105,3
Вірменія	107,6	109,8	94,9	107,8	100,7	124,4	107,9
Білорусь	101,5	110,5	111,5	111,5	116,6	112,5	107,3
Казахстан	105,5	110,4	98,2	117,4	112,5	128,2	107
Киргизстан	99,4	114,5	97	98,8	95,7	122,6	105,9
Молдова	99,8	107,6	115,8	103,5	108,6	108,2	107,3
Росія	103,4	108,6	104,7	99,7	104,4	114,6	106,5
Таджикистан	105,2	110,9	100,9	110,8	111,8	130,7	105,9
Туркменістан	111,1	–	118,	–	116,7	–	–
Узбекистан	108,3	108,3	108,1	–	112,2	–	–
Україна	100,5	110,7	97,1	111,3	105,8	121,3	109,4
Середнє по країнах СНД	103,4	109	104	107	105	117	107

Вищий приріст ВВП за січень – листопад 2012 р. порівняно з таким самим періодом 2011 р. було зафіксовано в Азербайджані (5,3%), Armenії (9,5%) [46]. Найбільше падіння ВВП в 2012 р. мало місце у Киргизстані (на 0,9%) та Молдові (на 0,5%) [3].

Такі відмінності свідчать про деяку несинхронність розвитку економічної кон'юнктури в регіоні СНД, що підтверджує слабкість реальної інтеграції в рамках цього міждержавного об'єднання.

Крім того, нестабільне фінансове становище країн-учасниць СНД ускладнюється впливом світової фінансово-економічної кризи. Проведені розрахунки значення Індексу антикризової ефективності свідчать про те, що найгірше значення з восьми оцінюваних країн (Росія, Україна, Казахстан, Франція, Канада, Німеччина, Великобританія, США) мають Україна (–1,083) і Росія (–0,600). Більший ступінь відмінності даних індексів порівняно з індексами інших країн (у

Казахстану становить –0,059) свідчить про те, що антикризова ефективність в Україні й у Росії не просто гірше, а суттєво гірше [4]. Результативність вжитих різними країнами заходів щодо боротьби із кризою за квітень 2009 р. показує, що представники СНД зайняли останні три місця: Казахстан – 0,248, Росія – 1,048, Україна – 2,661 [2].

Висновки з Аналітичної доповіді про ефективність антикризових заходів у країнах СНД свідчать про такі результати [4, с. 89–92]:

- у Республіці Вірменія на сьогодні здійснено вісімнадцять інфраструктурних проєктів на 25 млрд дол. США і надано 15 млрд дол. США на розширення кредитних програм для малого й середнього бізнесу;
- у Республіці Білорусь показник ВВП за січень – квітень 2009 р. мав приріст 1,2%, зниження промисловості – на 3,6%, зростання роздрібного товарообігу – на 5,5%, проте зростають реальні доходи населення;

- у Республіці Казахстан у 2009–2010 рр. було досягнуто реальний приріст ВВП на рівні 3%, рівень інфляції утримувався в межах 7–9% на рік, а безробіття – на рівні 8% економічно активного населення;
- у Республіці Киргизстан за січень – квітень 2009 р. приріст ВВП становить 0,5% завдяки підтримці внутрішнього попиту й створення сприятливого ділового й інвестиційного середовища;
- у Республіці Молдова відсутність чіткої антикризової програми призвела до політичної нестабільності в державі;
- у Російській Федерації в травні 2009 р. рівень промислового виробництва впав на 17,1%, оборот роздрібної торгівлі знизився на 5,6%, а загальна кількість безробітних становила 7,7 млн осіб;
- у Республіці Таджикистан у 2009 р. порівняно з минулим роком роздрібний товарообіг збільшився на 14,5%, приріст ВВП – на 2,9%, перевезення вантажів збільшилося на 6,4%;
- Республіка Узбекистан є лідером у промисловому виробництві серед країн СНД (приріст виробництва становить 109,9%, роздрібна торгівля збільшилась на 18,3%, ВВП на 7,9%);
- в Україні падіння промислового виробництва за січень – червень 2009 р. становило – 31,1%, а падіння ВВП за перший квартал 2010 р. склало – 20,3%, падіння роздрібної торгівлі – 15,2%, а також реальних доходів населення – на 13% [1].

На сьогодні великою проблемою для країн – учасниць СНД залишається граничне зношування активної частини основних фондів, яка в середньому по державах Співдружності перевищує 65% у реальному секторі економіки [9]. Для вирішення цієї проблеми необхідно забезпечити щорічний приріст інвестицій на рівні, не нижчому за 25% на рік, а також направляти на довгострокові вкладення не менше як 50% інвестицій.

IV. Висновки

Підсумовуючи вищевикладене, незважаючи на те, що Співдружність володіє значним потенціалом – займає 40,7% території Євразії, на якій проживає приблизно 5,8% населення і володіє більше 40% енергетичних запасів, який доцільно використовувати для забезпечення сталого розвитку держав Співдружності, – у країнах – учасницях існує велика кількість невирішених проблем. Основними з них є такі: домінування бартерних форм взаєморозрахунків у торгівлі, скорочення платоспроможного попиту більшості населення, подвійне оподаткування та численні митні збори при експорті продукції на

ринки країн Співдружності, відсутність повної інформації про стан ринків країн – учасниць СНД, незначне використання національних валют в обслуговуванні взаємного товарообігу, зростання зовнішньої заборгованості країн – учасниць Співдружності, сировинний характер статей експорту країн-учасниць СНД, нагромадження заборгованості за торговельні операції між країнами-учасницями СНД, відсутність дієздатних виконавчих органів СНД та слабка координація, а також зношеність основних фондів у виробничому секторі економіки країн-учасниць.

Список використаної літератури

1. Беляев А.А. Системология организации : учебник / А.А. Беляев, Э.М. Коротков ; под ред. д-ра экон. наук, проф. Э.М. Короткова. – М. : ИНФРА-М, 2000. – 182 с.
2. Винограй Э.Г. Общая теория организации и системно-организационный подход / Э.Г. Винограй. – Томск : Изд-во Том. ун-та, 1989. – 336 с.
3. Купринюк С. Оцінка конкурентоспроможності економіки України / С. Купринюк // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 1. – С. 102–110.
4. Николаев И.А. Страны СНГ и мировой кризис: общие проблемы и разные подходы : аналитический доклад / И.А. Николаев, Т.Е. Марченко, М.В. Титова. – М., 2011. – С. 16–24.
5. Основні макроекономічні показники країн СНД [Електронний ресурс] / Межгосударственный статистический комитет сотрудничества независимых государств. – Режим доступу: <http://www.cisstat.com>.
6. Портнов А.В. Діяльність іноземних інвесторів на фондовому ринку України (мотивація і регулювання) : автореф. канд. економ. наук : 08.05.01 / А.В. Портнов ; Київ. нац. екон. ун-т. – К., 2011. – 20 с.
7. Продуктивні сили економічних районів України / Б.М. Данилишин, Л.Г. Чернюк, О.В. Горська, М.І. Фащевський та ін. – К. : Нічлава, 2005. – 520 с.
8. Приходько О. Альтернативна енергетика: уже не тільки світить, а й гріє / О. Приходько // Дзеркало тижня. – 2008. – № 32.
9. Україна – Росія: проблеми економічної взаємодії / [Пирожков С., Губський Б., Сухоруков А., Бурмістров М. та ін.]. – К. : НІУРВ, 2000. – 256 с.
10. Черкаленко Л. Демократія Центрально-Східної Європи [Електронний ресурс] / Л. Черкаленко // Персонал. – 2006. – № 12. – Режим доступу: <http://www/personal.in.ua/article.php?ida=407>.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2013.

Коротаева Ю.В. Анализ проблем развития стран СНГ

В статье сделан анализ системных реформ, проведенных в странах СНГ, что, в свою очередь, позволяет определить их основные составляющие: либерализация цен, организация приватизационного процесса, создание новой банковской, налоговой, бюджетной систем, реформирование денежно-кредитной сферы, реформирование валютной сферы, формирование рыночного механизма регулирования внешней торговли.

Ключевые слова: либерализация цен, инновация, конкурентоспособность, рыночный механизм, внешняя торговля.

Korotaeva U. Analysis the problems of cis-members countries

The article analyses the system reforms that have been implemented in the CIS countries which enables to define their basic elements: price liberalization; the organization of privatization process; the creation of new bank, taxes and budget systems; the reformation of monetary and credit sector; the reformation of exchange system; the formation of market mechanism of foreign trade regulation.

The article reveals the problems of CIS member-countries. It analyses average annual rates of gross domestic product in the CIS countries. The results of economic potential estimation of CIS member-countries allow to draw the conclusion that during market reforms such sectors of economy as consumer goods production and agriculture underwent dramatic changes: a number of industries were closed, others decreased production. The enterprises which mobilized foreign investments and updated their technologies, assortment and technique made progress. Nowadays, some of these enterprises are the components of transnational companies namely the Ukrainian Kryvorizhstal, the Kazakhstan copper-founding factories, the Russian brewing companies and chocolate factories, incomplete vehicle manufacturers in Russia and Uzbekistan. The base of economic potential formation of CIS member-countries is also foreign capital which is available in sphere of services: mobile communication, cargo carriage by motor and sea transport, auditing and consulting services and banking sector.

Key words: price liberalization, innovation, competitiveness, market mechanism, foreign trade.